

KUSTÁRNÉ ALMÁSI ZSUZSANNA

A mesék és a történetmondás szerepe és jelentősége a bibliai hagyományban*

Ember és történet

„Isten azért teremtette az embert,
mert szereti a mesét.”
(Zsidó közmondás)

A történetek elválaszthatatlanul kapcsolódnak az emberi léthez, és egzisztenciális, spirituális, lélektani, kulturális szinten is meghatározó jelentőséggel bírnak. Odo Marquard megfogalmazása szerint „mi emberek a történeteink vagyunk, a történeteket pedig el kell mesélni. Aki lemond a mesélésről, az lemond a történeteiről, aki lemond a történeteiről, az önmagáról mond le”¹ Még szélsőségesebben ragadja meg ezt a gondolatot Ortega y Gasset, aki szerint „az embernek nincs természete. Az ember nem a teste, mert az dolog. Nem is a lelke, a pszichéje, a tudata, mert ezek is dolgok. Az ember egyáltalán nem dolog, hanem dráma. Egy színtiszta és egyetemes esemény az élete, amelyben az ember maga sem más, mint esemény”²

A kognitív pszichológia egyik elmélete szerint „az emberi agy működése nem a logikára, hanem a történetek értésére van programozva [...]. A történet a megértés olyan ösvénye, amely elkerüli a bal agyféltekét”³ Ezt támasztják alá az evolúciós pszichológia kutatási eredményei is, miszerint a történetmondás univerzális jelensége természetes szelekció által jött létre, és így adaptív funkciója (vagy funkciói) van(nak). A narratívát, a történetmondást, az irodalmat az emberi kultúra nélkülözhetetlen alkotóelemeihez sorolják, és mint ilyen, funkciójában azonos más művészeti tevékenységgel. Bár a történetmondás kialakulásának pontos idejét nem lehet meghatározni, de mindenképpen összefüggésbe hozható a nyelv kialakulásával, illetve a szimbolikus kifejezőmódok más formáinak (barlangfestmények, Vénusz-figurák, csontfaragványok) megjelenésével. Erre alapozva a narratívák kialakulását 30-100 ezer évvel ezelőtre keltezik.⁴

Az antropológus Ellen Dissanayake *What is Art For?* (1990) és *Homo Aestheticus* (1999) című műveiben szinte elsőként tett kísérletet arra, hogy a művészetet mint

* Az alkotó a Magyar Művészeti Akadémia Művészeti Ösztöndíjprogramjának ösztöndíjasa.

¹ Odo MARQUARD, *Az egyetemes történelem és más mesék*, ford. MESTERHÁZI Miklós, Bp., Atlantisz, 2001, 389.

² Idézi POPPER Péter, *A rejtőzködő lélek keresése: Pszichológiai írások*, Debrecen, Saxum, 2012, 188–189.

³ BOLDIZSÁR Ildikó, *Meseterápia: Mesék a gyógyításban és a mindennapokban*, Bp., Magvető, 2010, 23–24.

⁴ Lásd SZABÓ Edit, *A narratívák evolúciós megközelítése = Evolúciós pszichológia mesterfokon*, szerk. GYURIS Petra, MESKÓ Norbert, Szekszárd, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 2016, 332–333.

adaptációt értelmezze és elemezze.⁵ Szerinte a művészetek kialakulásának hajtóereje az ember és elődeinek megnövekedett agyában, és ebből fakadóan intelligenciájában, mentális és érzelmi összetettségében keresendő. Ez azt jelenti, hogy „az emberi evolúció során elődeink elkezdtek olyan tevékenységeket folytatni, amelyek a különlegesség élményét adták: amelyekhez pozitív érzelmek kötődtek és így jobban megjegyezték őket. És amelyek segítséget nyújthattak abban, hogy bizonytalan kimenetelű, kétséges helyzeteket – azokat előre elgyakorolva – jobban megoldjanak”⁶ Ezeknek a tevékenységeknek a sorába illeszthető be a történetmondás is, amely valóban különlegessé tette az embert, hiszen a nyelv, a beszéd specifikusan emberi képessége által jöhetett csak létre. Az evolúciós elméletek szerint a narratívák megjelenése, illetve a történetmondás az őseink világában, környezetében felmerülő problémákra reflektált, illetve kínált megoldásokat.⁷

Edward O. Wilson biológus szerint a művészetek legfontosabb szerepe az evolúció szempontjából az, hogy „rendet tesz és jelentést hoz a mindennapok zűrzavarába”⁸ Amikor ugyanis elődeink történeteket hallgattak vagy meséltek, képesek voltak a halottakkal való azonosulás által magukat is elhelyezni a világban, illetve érzéseiket, gondolataikat is rendezni tudták. Sőt bele tudták élni magukat mások gondolkodásmódjába, érzésvilágába, illetve fel tudták mérni mások szándékait. Mindez az együttműködést segítette a közösségeken belül, illetve egyéni és szociális fejlődéshez vezetett. Ez pedig az életben maradást jelentette őseink világában. Az ősközösségekben ugyanis létfontosságú volt az együttműködés az élelemszerzésben, a más közösségekkel, illetve a vadállatokkal vívott harcokban, a betegségek, sérülések elkerülésében.

[A] másokra való odafigyelés és a figyelem megosztásának képessége segítette az emberek egymásra hangolódását, és erősítette a csoporton belüli kohéziót: azok a közösségek, amelyek együtt énekeltek, táncoltak, hallgatták a hősookról vagy az élet veszélyes dolgairól szóló történeteket, sokkal jobban tudták koordinálni magukat, mint más közösségek. Az egyén szempontjából pedig az az előny származott a művészetek gyakorlásából, hogy az a kreativitását is fejlesztette. [...] ez nem csupán az egyre szebb és különlegesebb műalkotások megjelenéséhez vezetett, hanem a kreativitás fejlődése a vallás kialakulását és a tudomány megszületését is elősegítette.⁹

Továbbá a történetmondás a világ megismerésének folyamatában olyan információszerzési lehetőségnek bizonyult, amely sok esetben felülírta az elsődleges tapasztalati úton való tanulás lehetőségét. „Az elképzelt világokban való »részvételünk« is az

⁵ *Uo.*, 328.

⁶ *Uo.*, 329.

⁷ Lásd *uo.*

⁸ *Uo.*, 330.

⁹ *Uo.*

információszerzés egy formája” – idézi Lawrence Sugiyama-t Szabó Edit – azaz, „ha eljuttatjuk, hogy a szarvast üldözzük, vagy elképzeljük, ahogyan valaki más üldözi a szarvast, azáltal olyan információkat és/vagy képességeket sajátíthatunk el, amelyek segítenek, hogy a valóságban majd elkaphassunk egy szarvast.”¹⁰ A narratívák által tehát úgy juthatott létfontosságú információkhoz az ember, hogy közben nem tette kockára az életét, fizikailag nem volt megterhelő számára, illetve a már megszerzett hasznos tudást így generációról generációra könnyen tovább tudta adni.¹¹

Láthatjuk tehát, hogy a történeteknek kiemelkedő szerepük volt az ősi, archaikus társadalmakban, közösségekben, mivel olyan univerzális viselkedésmintákat kínáltak, amelyek az életben maradáshoz elengedhetetlenek voltak, és olyan komplex szellemi tudásanyagot közvetítettek, amelyekre egész civilizációk, kultúrák épültek. Ugyanezt a jelenséget vizsgálja Jan Assmann, és arra a következtetésre jut, hogy a társadalmak azáltal formálják önelképzelésüket, s teszik nemzedékeken át folytonossá identitásukat, hogy kialakítják az emlékezés kultúráját, ami a „közösségalapító emlékezettel” függ össze, és egyetemes jelenség.¹² Mindez arra utal, hogy a történetmondás „létkérdés”, azaz az emberi faj fennmaradását biztosító és elősegítő komplex tevékenység.

Történet és szakralitás

„... a Nagy Történetek titka az, hogy nincsenek titkaik. A Nagy Történeteket az ember már hallotta és újra hallani akarja őket. Ezekbe bárhol beléphet és kényelmesen elhelyezkedhet bennük. Nem csapják be izgalmmal és megcsavart befejezésekkel. Nem lepik meg az előre nem láthatóval... Tudja, hogy végződnék, mégis úgy él, mintha nem tudná... És mégis újra meg akarja tudni. Ez a titkuk és varázslatuk.”

(Arundhati Roy: *Az Apró Dolgok Istene*)

Az előzőekben azt a kérdéskört vizsgáltuk, hogy a történetek miképpen befolyásolják, irányítják az ember életét egyéni és közösségi szinten, hogyan befolyásolják a világban való eligazodást, a közösségek, kultúrák megmaradását, az információk áramlását és az életben maradáshoz, illetve a teljes élethez szükséges tudás átadását. Az ember azonban nemcsak „kenyérrel él”, és nem csupán egy „történetmesélő állat”, aki a látható világ keretein belül tájékozódik, hanem szellemi lény is, aki mindenkor rákérdez létének eredetére, értelmére és céljára. Ezekre a kérdésekre adnak választ a szakrális tartalmú

¹⁰ Uo., 325.

¹¹ Uo., 332.

¹² Jan ASSMANN, *A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*, ford. HIDAS Zoltán, Bp., Atlantisz, 2013, 18, 30.

elbeszélések, amelyek mindig is kiemelkedő jelentőséggel bírtak a történetek, mesék sorában. A történeteket, legyen szó meséről, mítoszlól, példázatról, nem pusztán szó-rakoztatás céljából mesélték, hanem ősidők óta egyfajta tudásátadás és tanítási módszer rejlik bennük. Az archaikus koroktól kezdve megfigyelhető az, hogy a magasabb rendű tanításokat, a transzcendens világról szóló fogalmakat, dogmákat, illetve a belőlük kinövő erkölcsi útmutatásokat történeteken keresztül adták tovább. Az elvont fogalmak ugyanis gyakran elválnak az élettől, felfoghatatlanok az átlagember számára, ezért az általuk közölt üzenet, tanítás sem tudja kifejteni hatását. A történetek, mesék által azonban „aprópénzzé” válik mindez, az elvontság csúcsáról a köznapi valóságba ágyazódik.¹³

„A (normatív) bölcsesség az élet formáit (szokásokat, erkölcsöket) formálja és alapozza meg, a (formatív) mítosz ezzel szemben az élet értelmezésének vet alapot.”¹⁴ Ez a fajta fogalmi megkülönböztetés kérdéseket vet fel azzal kapcsolatban, hogy milyen értelemben beszélhetünk szakralitásról a történetekkel, mesékkel kapcsolatban. Hordoznak-e szakrális tartalmakat a mesék is, vagy ez kifejezetten a mítoszok, bibliai és más vallásokhoz tartozó történetek sajátja? Vannak-e mesék a Bibliában, vagy mesék-e a bibliai történetek? Mitől válhat egy szöveg „szentté”, mi emel ki egyes írásokat, történeteket a profanitás világából, és teszi azokat létezésünk alapműveivé?

A mesékkel kapcsolatosan nincs egyértelmű álláspont. Vannak olyan kutatók, akik elutasítják a mesék és a szakralitás kapcsolatának lehetőségét, mondván, hogy a „mese részben a szakrális tudatformák hanyatlásának az eredménye, s ahol a szakrális tudatforma már nem képes egységes és állandó, mitologikus-vallásos világkép megteremtésére-fenntartására, ott megnő a képzelet szerepe, megindul a fikcionalizálódás, a mesévé válás folyamata.”¹⁵ G. S. Kirk még tovább megy a mesék és mítoszok megkülönböztetésében, ugyanis azt mondja, hogy a népmesék cselekményei történelmi időkben játszódnak és egyszerű társadalmi helyzetekre reflektálnak, a köznapi félelmekre és vágyakra építenek, illetve arra, hogy az emberek nagyra értékelik a leleményes megoldásokat. Továbbá azt állítja, hogy a mesékben gyakran egyfajta vágyteljesítő fantázia jelenik meg.¹⁶

Bódis Zoltán megállapítása szerint azonban a szakralitás „megtagadása” a meséktől tulajdonképpen a szakrális fogalmának azon megközelítéséből ered, hogy az nem általános emberi sajátosság, hanem történeti-történelmi jelenség, ami az emberi tudat egy fejletlenebb fokán jött létre.¹⁷ Ezzel szemben áll az a magyarázat, miszerint

az archaikus korban a szóbeli hagyományozódás évszázadokon keresztül bizonyította, hogy a meséken és mítoszokon keresztül is birtokba lehet venni a világot, hiszen mindkettő a világ megértésének egyik formája. A me-

¹³ KOZMA Zsolt, *Jézus Krisztus példázatai*, Gödöllő, Iránytű Alapítvány, 2002, 10.

¹⁴ ASSMANN, *i. m.*, 145.

¹⁵ BÓDIS Zoltán, *A mesésző igazsága: Czifra János cigány mesemondó meséi*, Debrecen, Didakt, 2014, 37.

¹⁶ G. S. KIRK, *A mítosz*, ford. STEIGER Kornél, Bp., Holnap, 1993, 67, 71.

¹⁷ BÓDIS, *i. m.*, 37.

sét hallgató gyerek vagy felnőtt a meséken keresztül nemcsak a teremtett világhoz tud közvetlenül kapcsolódni, hanem ahhoz a kozmikus rendhez is, amelyről nincs közvetlen tapasztalata, csak sejti, hogy létezik. A mesék tudományos, racionális gondolkodás mellett ma is lehetőséget nyújtanak a spirituális fejlődésre, a nem intellektuális utak erősítésére, a tudattalan tartalmakkal való kapcsolatba lépésre.¹⁸

Bódis arra az indiai hagyományra hivatkozik, amely a mesében olyan testi vagy tudati lehetőségeket megmozgató erőt és létalakító tényezőt lát, amelyek máshol nem, vagy nem így vannak jelen. Ehhez kapcsolódóan említi meg azokat a tibeti, illetve zen buddhista gyakorlatokat is, amelyekben a meditáció tárgya egy-egy meseszöveg, vagy mesei struktúrát követő történet, és amelyeknek nyelvhasználati módja is nagyon sokszor tartalmaz olyan elemeket, amelyek a fenti határátlépéssel rokoníthatók.¹⁹

Maga a görög *mythos* szó is mesét jelent, illetve tágabb értelemben bármit, amit valaki elbeszél, elmond. „»Müthophilosz« – Arisztotelész nevezi így magát – az, aki szívesen hallgat meg történeteket: napi pletykákat, legendákat, fabulákat, mondákat, eposzokat, útleírásokat, meséket, bűnügyi regényeket, s bármi mást, ami csak történet. A mítoszok egészen egyszerűen szólva épp ilyesmik: történetek.”²⁰ Az ilyen típusú történeteknek tehát vannak olyan jellegadó sajátosságaik, amelyek „érdemessé tették őket a továbbadásra, hiszen nyilván voltak mesék, amelyeket elmondtak, aztán ezek rögtön feledésbe is merültek.”²¹ Ez a sajátosság pedig legfőképpen abban nyilvánul meg, hogy a „mítosz nem egy irodalmi műfaj, hanem bizonyos világlátás, világról alkotott elképzelés, amely többnyire az elbeszélés formáját öltötte.”²² Ezek az elbeszélések a világon létező minden dolog magyarázatául szolgálnak, de olyan értelemben, „mint, ahogy a költészet és a zene is átlátszóbbá tudják tenni a világot a szellem számára.”²³ Továbbá a mítoszok az identitással kapcsolatosak: arra adnak választ, kik vagyunk, honnan jövünk és hol a helyünk a kozmoszban. Azokat a hagyományozott szent történeteket őrzik, amelyekre a csoport saját egysége és egyedisége tudatát alapozza.²⁴ Mára a mítosz fogalma leértékelődött, és olyan történetekre vonatkozik, amelyek „nem igazak”, nem felelnek meg a valóságnak. A mítoszok azonban sohasem a történelmi események „sorrendjében” követik az eseményeket, „mégis a legmélyebb értelemben »igazak«: mélységes bölcsességgel vannak telítve, gazdag, sokrétű a jelentésük, és felismerhetjük magunkat bennük, fellelhetjük mindegyikben személyes vagy kollektív személyazonosságunkat.”²⁵

¹⁸ BOLDIZSÁR, *i. m.*, 94.

¹⁹ BÓDIS, *i. m.*, 32.

²⁰ MARQUARD, *i. m.*, 78.

²¹ KIRK, *i. m.*, 78.

²² BOLDIZSÁR, *i. m.*, 70.

²³ KERÉNYI Károly, *Mi a mitológia? Tanulmányok a homéroszi himnuszokhoz*, Bp., Szépirodalmi, 1988, 23.

²⁴ ASSMANN, *i. m.*, 145–146.

²⁵ Jean BOTTERO, Marc-Alain QUAKNIN, Joseph MOINGT, *Isten legszebb története: Ki a Biblia Istene?*, ford. TOMPA Mária, Szentendre, Kairosz, 1998, 90.

Ilyen értelemben beszélhetünk a nyugati civilizáció alapvető szent iratával, a Bibliával kapcsolatban mitológiáról, mítoszokról. A benne található számtalan műfaj mellett kiemelkedő jelentőséggel bírnak az elbeszélések, történetek. A legelemibb és a legfontosabb tanításokat, az emberi lét alapvető kérdéseire adott válaszokat, amelyek egzisztenciális és elementáris módon érintik és érik el az embert, nem a dogmák és teológiai tantételek, elméletek útvesztőjéből ismerhetjük meg, hanem azokból a nagyon mély, archaikus tudásanyagot hordozó őstörténetekből, evangéliumi történetekből, amelyek emberi sorsokat, élet-és döntéshelyzeteket tárnak fel előttünk. Hans Weder egyenesen azt mondja, hogy „aki megérti, hogy a keresztyén hit számára mennyire szükségesek a történetek, megérti ezt a hitet [...], mert a keresztyén hit történetek mesélésében nyilvánkozik meg”.²⁶ Nem véletlen az sem, hogy a zsidó-keresztyén világképben a világ folyása is egyetlen történetként jelenik meg, amelynek van kezdete és lesz vége. Ez az úgynevezett üdvtörténet vagy világdráma, amelynek mi is részesei és alakítói vagyunk saját sorsunkkal, történeteinkkel, és amelyben az Isten nem egyfajta rendező elvként jelenik meg, hanem újra és újra belép a történetbe, s végső soron egy emberi sorsot vesz magára. Így lesz az „Istennek és embernek közös története”.²⁷

A bibliai történetek nagy többsége nem elképzelt helyszíneken, elképzelt szereplőkkel játszódik, hanem nagyon is konkrét eseményeket ír le, hozzánk hasonló embereket mutat be. A mesei és mitológiai hősökkel ellentétben „a bibliai szereplőkre az a jellemző, hogy változnak, mások a történet elején, mint a végén, s nem állandó jellemek, mint Homérosznál az »okos« Odüsszeusz, vagy Vergiliusnál a »kegyes« Aeneas. A bibliai szereplők lélekben átformálódnak, megfordulnak, s a Bibliát mi is ezért a személyes változásért, megtérésért olvassuk”.²⁸ Jóllehet tehát, a bibliai történetek történelmileg is hiteles adatokat, szereplőket említenek, mégsem beszélhetünk pusztán kortörténeti dokumentációról vagy tudósításról – ahogyan azt a múlt század közepén megkísérelték –, sokkal inkább olyan szövegekről, amelyek nem „tükrözik, hanem teremtik a valóságot”.²⁹ Azt jelenti ez, hogy a Bibliában a szó „Igévé, azaz „Isten által vezérelt történés és eseménnyé”³⁰ válik. A zsidó hagyományok szerint Isten a szövegen keresztül teremti a világot, és a szövegen keresztül lép kapcsolatba az emberrel. Ahol ez megtörténik, ott megvilágosodik a létezés – mondja Fabiny.³¹

Az Isten és szóban Ebeling azt írja, hogy a szó nem csupán az értelmezés tárgya, hanem a szónak magának hermeneutikai funkciója van: a szó megnyit-

²⁶ HANS WEDER, *Neutestamentliche Hermeneutik*, Zürich, Theologischer Verlag, 1986, 332.

²⁷ BÖLCSKEI GUSZTÁV, *Az evangélium: A kiengesztelődés jó híre = Az evangélium közös szolgálatunk ma: Kiengesztelődés és megbékélés*, szerk. BALLA Bálint, BÉKÉS Gellért, Pannonhalma, Katolikus Szemle, 1995, 30.

²⁸ FABINY TIBOR, *Szótörténetek: Hermeneutikai, teológiai és irodalomtudományi tanulmányok*, Bp., Luther, 2009, 199.

²⁹ *Uo.*, 193.

³⁰ *Uo.*, 8.

³¹ *Uo.*

ja a megértést. A hagyományos nyelvszemlélet azt képviselte, hogy a szavak jelölnek valamit; az ebelingi hermeneutikában a szó, azaz ige, cselekszik: az embert hívóvé akarja tenni, az Isten Igéjévé vált szó vagy szöveg coram Deo, azaz Isten elé állítja az embert.³²

A bibliai történetek ereje és hatása tehát abban rejlik, hogy nem csupán egy egyszeri eseményt beszélnek el, hanem folyamatosan történő kinyilatkoztatásról van szó, amelynek a mindenkori emberrel szemben igazságigénye van. „A kinyilatkoztatás szövege nem az igazi esemény leírását, hanem az esemény igazi leírását nyújtja.”³³

Ezen a ponton hozható összefüggésbe a mese és a mítosz, illetve minden szöveg, ugyanis mindegyiknek jellemzője, hogy elsősorban a „nyelvben nyelvként jelenik meg”, azaz „az ilyen típusú szöveg nem mint információ, vagy üzenet működik, hanem sokkal inkább mint kód. Átalakítja az olvasó identitását és énképét. Amikor egy szöveget kódként használunk, azt mondjuk magunknak: »Ez érint engem, ez nekem szól«.”³⁴ A szakralitás megjelenését tehát nem elsősorban a szövegek szintjén kell látnunk, hanem sokkal inkább egy olyan kommunikációs folyamatban, amely nem a megértésre törekszik, hanem arra, hogy a teljes személyt megérintse, és rá hatást gyakoroljon.³⁵ Ez a megállapítás egyszerre igaz a mesékre és a bibliai történetekre is. Ez az úgynevezett „szakrális kommunikáció”.

A szakrális és a szekuláris szöveg közötti egyik különbség, hogy „az előbbi általában életet alakító erővel bír, és önmaga körül közösséget teremtve ezt az erőt nemzedékről nemzedékre továbbadja.”³⁶ Láthatjuk tehát, hogy ha a történeteket nem csupán műfajilag és szövegszinten vizsgáljuk, hanem funkciójuk, hatásuk és hagyományozódásuk szempontjából, akkor bizony nehéz élesen szétválasztani egymástól a meséket és a mítoszokat, bibliai történeteket. A teológia egyes irányzatai azonban szigorúan elhatárolódnak annak lehetőségétől, hogy a bibliai történeteket a mesékkel, mítoszokkal hozzuk összefüggésbe. Ez feltehetőleg abból a sajnálatos tényből ered, hogy a mese mint önálló műfaj infantilizálódott, azaz alacsonyabb rendűvé vált az irodalmi műfajok között. Amikor manapság meséről (sőt tegyük hozzá, mítoszlól) beszélünk, valami olyasmire gondolunk, amelynek igazságtartalma csekély, és esetleg szórakoztatásra, illetve gyerekek számára lehet alkalmas. Ezzel szemben a bibliai vallás magas és szigorú szellemisége nem viseli el a „kis pontnak” számító meséket, és azokat szinte teljesen kiirtotta a szent hagyományozás. Ezt a bibliai vallás nagy tettei közé sorolják.³⁷

A múlt század első felében Bultmann a Biblia megértésének elsődleges akadályát a mitológiai világképben látta. Mitológiátlanítási elmélete éppen arra irányult, hogy a szövegekről le kell hántani a korhoz kapcsolódó világképet, és akkor juthatunk el a

³² Uo., 190.

³³ BOTTERO, QUAKNIN, MOINGT, *i. m.*, 56.

³⁴ LOVÁSZ Irén, *Szagrális kommunikáció*, Bp., L'Harmattan, 2011, 76.

³⁵ BÓDIS, *i. m.*, 45.

³⁶ FABINY, *i. m.*, 182.

³⁷ Hermann GUNKEL, *Das Marchen im Alten Testament*, Tübingen, J. C. B. Mohr, 1921, 12–13.

szövegek által közvetített valódi üzenethez, a kérügmához.³⁸ Tulajdonképpen ezt erősíti meg az úgynevezett történeti-kritikai exegetikai módszer is, amely a szöveg jelentését a szerzői szándékban véli felfedezni, és a szövegre mint eszközre tekint, amely mögött fel kell fedezni a valódi történéseket, tényeket, mert egyedül az a „valóság”.³⁹ Ez a szemlélet azonban figyelmen kívül hagyja, hogy a Bibliában szereplő történetek nem történelmi, régészeti igazságként jelennek meg, hanem olyan metaforikus, képi nyelven elbeszél „vallomásfolyammá” váltak, amely magába foglalja Isten áldó és szabadító jelenlétének élményeit, rejtőzködésének, hallgatásának emlékeit, és mindeközben magába öleli a hétköznapi, kis életek történeteit is.⁴⁰

Mivel „az archaikus kultúrákban a meséknek évszázadokon keresztül óriási jelentőséget tulajdonítottak [...], a mesékbe kódolt komplex tudásanyag volt az, amit generációról generációra tovább kellett adni”,⁴¹ természetes az is, hogy a Szentírás is felhasználja a mesét, a meseelemeket, egyes elbeszélései és a mesék között pedig szoros rokonság áll fenn. „Ne vedd kevésbé a mesét, példázatot, mert általa megmarad a tudományod” – tartja a héber mondás.⁴² A héber mese eredete egészen a Szentírás ősi idejére nyúlik vissza, és jellemzője, hogy a zsidó vallásosságnak és erkölcsösségnek szemléltetőjévé és hirdetőjévé lett. Találhatunk az Ószövetségben átvett, közvetített, átalakított, sőt alkotott meséket is. Két teljes értékű, érett mesével találkozhatunk, mindkettő úgynevezett növényese: Jótám meséje (Bír 9), amely az egyik legrégebbi feljegyzése a héber irodalomnak, kb. a Kr. e. II. évezredből, valamint a 2Kir 14,9-ben és a 2Kron 25,18-ban található rövid mese. Ezekon kívül számtalan mesei indítékot, fordulatot és vonást, vándorló meseelemeket fedezhetünk fel a különböző bibliai történetekben. Ilyen például Jónás történetében az, amikor elnyeli és kiköpi a cethal, vagy a nagy erejű Sámson, az óriás Góliát, Bileám (Bálám) beszélő szamara, a tehének, amelyek a szent frigyládát hazahozzák a filiszteusok földjéről, a hollók, amelyek Illés prófétát táplálják, az oroszlánok, amelyek nem bántják Dánielt, Potifárné vádja, Jefta áldozata (hasonlóképpen áldozta fel fiát a diadalmasan hazatérő Idomeneusz), Salamon ítélete (indiai mese).⁴³

Az Ószövetségben egész sor olyan meseköltemény is található, amelyekben az eredetileg prózai elbeszéléseket magas költészetté formálták. Ilyen költemények, néha a babiloni eposzok stílusában, a régi, egyszerű meséket pompássá, fantasztikussá tették. Feltételezhetően kellett lennie egy tulajdonképpeni meseköltészetnek, amely a mesék motívumait átvette, és azok által mondott ki bizonyos igazságokat. Olyan körre kell tehát gondolnunk, ahol a mesemondást különleges művészetként őrizték. Magas rangját mutatja ezeknek a történeteknek az is, hogy gyakran a királyoknak mesélték.⁴⁴ Izrael

³⁸ Lásd FABINY, *i. m.*, 229.

³⁹ *Uo.*, 116.

⁴⁰ VARGA Gyöngyi, *Tanuló közösség és „narratív” hit: Tudásátadás az Ószövetség világában = Teológia és oktatás*, szerk. SZABÓ Lajos, Bp., Luther, 2015, 22.

⁴¹ BOLDIZSÁR, *i. m.*, 13.

⁴² HELLER Bernát, *A héber mese*, Bp., Makkabi, 1996, 7.

⁴³ *Uo.*, 11–12.

⁴⁴ GUNKEL, *i. m.*, 163–164.

meséje, mesemondása mindig is összekapcsolódott a történelmi emlékezettel, és ennek következtében a meseanyag egy részét történelmi személyekre és eseményekre ruházták át. Erre mintapélda Salamon ítélete, amely az 1Kir 3,16-28 verseiben található.

Voltak olyan mesék is, amelyek – mivel ellentétben álltak az izraeli vallással – erősen megváltoztak. Ennek leggyakoribb oka az volt, hogy a mesék tudtak „isteni létmódokról”, amelyeket Jahve alakja és parancsolatai kiszorítottak az elbeszélésekből. Némely esetben megmaradtak ugyan, de Jahve szolgálivá, azaz a magasabb rendű vallás szimbólumaivá lettek. Isten „belépése” a mesébe annak teljes hangját, hangsúlyát megemelte, megváltoztatta úgy, hogy az eredeti mesei műfaj erősen elmosódott. Ez érvényesül túlnyomó többségben a bibliai őstörténetekben.

Az Újszövetségben Jézus történetmesélő rabbiként jelenik meg előttünk, és „egyik legfontosabb sajátossága, hogy úgynevezett mósel volt, aki példázatban és tömör mondasokban (mesalim) beszélt. Ez nem számított különösebben új jelenségnek a második templom judaizmusában. A történetmondás hagyományának messzire nyúló gyökerei vannak a judaizmus történelmében.”⁴⁵ „Mindezt példázatokban mondta el Jézus a sokaságnak, és példázat nélkül semmit sem mondott nekik, hogy beteljesedjék, amit az Úr mondott a próféta által: »Példázatokra nyitom meg a számat, és a világ kezdete óta rejtett dolgokat jelentek ki.«” (Mt 13,34–35) Az idézett Igéből, illetve a szinoptikus evangéliumok egészéből is az derül ki, hogy Jézus igehirdetési „módszerének” egyik legfontosabb eszköze a példázat volt, központi „témája” pedig az Isten Országának meghirdetése és az abban való részesedésre való felhívás. Ennek a bonyolult jelenségnek a megvilágítására alkalmazza Jézus a példázatokat. „A fogalmakba zárt valóságot [...] betereli a képek világába; amikor hallgatói értetlenül, kételkedve, vagy éppen ellenségesen fogadják őt magát és beszédét, akkor elmond egy példázatot” – állapítja meg Kozma Zsolt.⁴⁶ Amikor az Újszövetségben található példázatokról beszélünk, valójában összefoglaló néven említjük a képes beszéd azon formáit, amelyek megjelennek a Szentírásban.

A képiség a nyelvben egészen másként hat, mint a festészetben, hiszen sokkal dinamikusabb, mivel nemcsak egy adott szituációra, tárgyra, személyre fókuszál, hanem események sorozatára. Wolfgang Harnisch egyenesen a dráma szerkezeti vonásait véli felfedezni a példázatokban: „az újszövetségi példázatok mindig tartalmaznak egy jelenet-sorozatot, amely drámai módon, a végén csúcsosodik ki. Felvetnek egy történetet, ami jelenetszerűen bontakozik ki előttünk.”⁴⁷ Ilyen értelemben inkább „beszédes” képekről van szó, akár csak a mítoszokban, mesékben. „Amit a mese elmesél, változások sorának kell követnie” – idézi Lessinget W. Harnisch, és úgy véli, ugyanez érvényes a példázatokra is. A példázatok világa is megfelel egy „színpadi térnek.”⁴⁸ A történetme-

⁴⁵ James D. G. DUNN, *Kezdetben volt az evangélium: Jézus, Pál és az evangéliumok*, ford. BALLA Ibolya, Bp., Kálvin, 2014, 34.

⁴⁶ KOZMA, *i. m.*, 5.

⁴⁷ Wolfgang HARNISCH, *Die Gleichniserzählungen Jesu*, Göttingen, UTB Vandenhoeck and Ruprecht, 1990, 22.

⁴⁸ *Uo.*, 16, 24.

sülésnek, a példázatok általi tanításnak tehát az a célja, hogy a bennük megjelenő képek, történések a hallgatókat, illetve olvasókat cselekvésre, döntésre hívják, illetve belső változásokat idézzenek elő. A képek a képzelet által kelnek életre, és fejtik ki hatásukat az emberi lélekben. Mircea Eliade megfogalmazása szerint „képzelőerővel rendelkezni annyit jelent, mint a világot a maga teljességében látni. Mert a képek hatalma és küldetése éppen abban áll, hogy megmutassa mindazt, ami a fogalmi gondolkodásnak ellenáll”.⁴⁹ Az Újszövetség további részét tekintve azt láthatjuk, hogy az egyetlen történet, azaz az evangélium a Jézus-történet továbbadása köré épül.

Luther már az 1522-es *Mi az evangélium* című írásában elutasítja azt a középkori – többek között Jeromosra jellemző – felfogást, hogy az evangéliumot törvénykönyvnek tekintsük, amely Krisztus tetteit példaképpen állítja elének [...] Az evangélium valójában történés, mint írja: „Nem más ez, mint egy krónika, történet, elbeszélés Krisztusról, hogy ki ő, mit tett, mit mondott és mi történt vele”.⁵⁰

Történet és tradíció

„Szavak folyvást akadnak, ámde csak, ha kimonod, vagy kibetűzgeted, vagy a falra szögezed őket, telnek meg étellel.”

(Torgny Lindgren)

A történetmesélésnek egyrészt tehát normatív, azaz elkötelező, másrészt emlékeztető, összekötő funkciója van, amely által létrejön egy úgynevezett „konnectív struktúra, ami szimbolikus értelemvilág gyanánt közös tapasztalati, várakozási és cselekvési teret alakít ki, amely a maga elkötelező ereje révén bizalmat szerez és eligazítást nyújt”.⁵¹ Ennek a struktúrának alapelve az ismétlés, és központi kérdése: „Mit nem szabad elfelejtenünk?”⁵² Ez azt jelenti, hogy a történeteknek egy adott közösségen belül azért van kiemelkedő szerepe, mert a felhalmozódott tudásanyag általuk hagyományozódik tovább generációról generációra, és így egy adott kultúra hordozó, képviselő közegévé válnak, ugyanakkor segíthetik azoknak az érzelmi korlátoknak és előítéleteknek a lerombolását is, amelyeket más kultúrákkal, viselkedési mintákkal szemben tanúsítunk. Ezt nevezi Peseschkian hagyományközvetítő, illetve transzkulturális közvetítő funkciónak.⁵³

⁴⁹ Mircea ELIADE, *Képek és jelképek*, ford. KAMOCsAY Ildikó, Bp., Európa, 1997, 24.

⁵⁰ FABINY, *i. m.*, 125.

⁵¹ ASSMANN, *i. m.*, 16.

⁵² *Uo.*, 17.

⁵³ Nossrat PESECHKIAN, *A tudós meg a tevehajcsár: Keleti történetek – nyugati lelki bajok*, ford. ADAMIK Lajos, Bp., Helikon, 1991, 40–41.

„Minthogy a kulturális emlékezet nem biológiailag öröklődik, a nemzedékek egymásutánjában kulturálisan tartandó életben. Mindez a kulturális mnemotechnika, vagyis értelemtárolás- felelevenítés-közvetítés kérdése [...] A kulturális mnemotechnika tiszte a folytonosság és az önazonosság biztosítása.”⁵⁴ Amikor emlékezésről, illetve „emlékezés-elvről” (Fabiny) beszélünk, akkor arra a hagyományozási folyamatra kell gondolnunk, amely mind a zsidóságnak, mind a keresztyénségnek sajátja, miszerint a szakrális szövegeket nemzedékről nemzedékre tovább kell adni, így biztosítva az Isten és ember közötti kapcsolat folytonosságát. A tradíció nem egy régi, elkopott dologhoz, szokáshoz való túlzott ragaszkodást jelent, hanem eredetileg egy olyan akтусra utal, amely a folyamatosságot hivatott fenntartani. *Tradere* azt jelenti: 'átadni, továbbadni valamit'. Már az Ószövetség első fejezeteiben megjelenik az a felszólítás, amely a szakrális történetek továbbadására vonatkozik, és amely Izrael népe számára meghatározó rítussá lesz. „És mondd el fiaidnak azon a napon...” (2Móz 13,8).

A zsidók nemzeti és kulturális genealógiáját minden időben a verbális tartalom nemzedékről nemzedékre történő átadása határozta meg. [...] Az ősi héber szövegek folyamatosan két alapvető párosításhoz kötődnek: szülőhöz és gyermekhez, mesterhez és tanítványhoz. [...] Apák és fiak megannyi bibliai drámája egyetemes kontextusba illeszkedik: szeretet és gyűlölet, hűség és árulás, hasonlóság és különbség, öröklés és kitagadás halhatatlan meséivel találkozunk. Jóformán minden társadalom féltő szeretettel ragaszkodott az egymást váltó nemzedékek közti mesemondás parancsolatához.⁵⁵

Izrael népe tehát történeteiből és történeteiben él, és ilyen módon létének alapját jelenti a történetek generációról generációra történő továbbadása. Történelmük során hordozzák, őrzik ezeket a történeteket (mint egykor a vándorlás során a frigládát), amelyekben tulajdonképpen maga Jahve ölt testet újra és újra.⁵⁶

Az idők teljességében ugyanakkor ez az Isten teljes emberségével lép bele a történelembe, a mi történetünkbe. A szavak, amelyek a róla szóló történeteket alkották eddig, hirtelen kilépnek az elbeszélésekből, a hit narratíváiból, és önálló emberi formát öltenek. Megadják magukat rendelt történetüknek: kiszolgáltatottá, védtelenné, törékennyé válnak. Olyanokká, amilyenek mi is vagyunk. És kétezer esztendő óta ugyanezek a szavak immár a názáreti Jézus történetét beszélnek el – általunk.⁵⁷

Így vált a Biblia majd két évezreden keresztül a szó szoros értelmében a „Könyvek Könyvévé” a nyugati civilizációban. Történeteink keresztül ugyanis olyan értelmező

⁵⁴ ASSMANN, *i. m.*, 91.

⁵⁵ ÁMOSZ OZ, FANJA SALZBERGER, *Zsidók és szavak*, ford. SZÁNTÓ Judit, Bp., Európa, 2017, 8, 22–23.

⁵⁶ VARGA, *i. m.*, 24.

⁵⁷ *Uo.*

keretet adott a világnak, amely az ember számára megteremtette annak a lehetőségét, hogy megértse létének célját és értelmét, azaz birtokában legyen egyfajta világmagyarázó térképnek és nyelvezetnek, amely által újra kapcsolódhat ahhoz a Rendhez, amelynek emlékét még pszichésen őrzi. A vallás eredeti értelmében éppen ezt a visszakapcsolódást jelenti. „A visszacsatolás, az emlékeztetés és az ébren tartó emlékezés a vallás ősi aktusa.”⁵⁸ A mai ember számára azonban ez az „észlelési mintázat” és „világmagyarázó térkép” már leginkább a mitikus időkből felderengő homályos emlék, de semmiképpen sem alapvető „lét-megtapasztalási” mód. Ingo Baldermann megjegyzi, hogy „a felvilágosodás óta ismeri a teológia Lessing »ronda árka« (garstiger Graben), amely elválasztja a Bibliát a jelenünktől”.⁵⁹ A felvilágosult ember ugyanis kilépett a világnak mint teljességnek észlelési módjából, és a deduktív gondolkodási struktúra helyett az induktív viláértelmezés került előtérbe.

„A szimbolikus-mitikus tudatot a magyarázat igényével jelentkező allegorikus tudat váltotta fel. Az új vezéreszmények, a »történelem«, a »tudomány«, az »igazság« és a »haladás«.”⁶⁰ Ez a fajta „haladáseszmeny” az információk átadására és begyűjtésére épül, hiszen minél több információ birtokában van az ember, annál inkább birtokolja a világot is. „[A] »fejlődésel« csakis a »felejtésel« erőszakos érvényesítése árán, az »emlékezés-elv« elnyomásával és elsorvasztásával futhatta be látványos karrierjét. A jövőbe tekintés a múlt elvesztésével párosult, elfelejtvén azt is, hogy a kezdetekre való emlékezés nélkül nincsen végtudat, arkhé nélkül nincsen telosz. A kezdet és a vég talán ugyanaz.”⁶¹

Bármilyen is a kulturális örökségünk, ma a modern élet erősen rányomta a bélyegét arra, ahogyan a meséről, a beszédről és az információról gondolkodunk. Az ipari forradalom és a számítógépes információs korszak fejlődésével alakult ki az a képzet, hogy akaratunk szerint tudjuk formálni a világot és hogy a dolgok arra valók, hogy használják őket. Ezek a képzetek a mesemondásra levetítve nem egyeztethetők össze a művészet valódi természetével és a szolgálattal

– írja Susan Strauss.⁶² A történetek, mesék azonban ma is ugyanúgy hordozzák a világról, az emberről szóló információkat, segítenek az identitáskeresésben és megőrzésben, a „világrendezésben” egyéni és közösségi szinten egyaránt, tehát funkciójukat, szerepüket tekintve nem változtak. Az ember változott meg, azaz megváltozott a világról, az emberről, a közösségről alkotott felfogása.

⁵⁸ ASSMANN, *i. m.*, 229.

⁵⁹ Ingo BALDERMANN, *A Biblia a tanulás könyve: A bibliai didaktika alapjai*, ford. Fűkő Dezső, Bp., Kálvin, 2003, 8.

⁶⁰ FABINY, *i. m.*, 28.

⁶¹ *Uo.*, 27.

⁶² Susan STRAUSS, *A szenvedély-teljes tény*, ford. SCHMIDT Sára. www.kia.hu/konyvtar/szemle/278_f.htm (Letöltés ideje: 2019. május 5.)

Jóllehet, még őrziünk történeteket a múltból, és születnek történetek a jelenről a jelenben is, a felvilágosult ember számára a szimbólumokkal, archaikus képekkel teli történetek, mesék – a tények mérlegére téve – elveszítették irányadó és hiteles világmagyarázó voltukat, és gyerekeknek szóló műfajnak számítanak. Ma az információ és a történet élesen elválik egymástól. Hitelesség tekintetében mindenképpen. Mivel az információk tartalmát ellenőrizhető módon számokkal, mérésekkel, elemzésekkel írják le, ezért elhiszük, hogy azok tények, és következésképpen igazak is. Ezzel szemben a történetek képekben fogalmaznak, és ezáltal a képzeletünkre hagyatkoznak. A történetek kérdéseket vetnek fel az igazsággal kapcsolatban, amelyekre az ember maga keresheti és találhatja meg a válaszokat. Így emelkedtek az információk a gyorsan fogyasztható tudás rangjára, míg a történetekkel kapcsolatban olyan tévhitek keletkeztek, amelyek miatt „haszontalan” műfajjá váltak.

Az a szimbolikus kódrendszer, ami elődeink számára érthető és „olvasható” volt, a mai ember számára magyarázatra, megfejtésre szorul. A régiek egy nagy egész világrend részeiként hallgatták és mondták a meséket, azért, hogy ebben a világrendben maradhassanak, eligazodhassanak, a ma embere pedig a világról szóló sokféle elképzelés és információ között próbál szilárd képet alkotni magáról és a környezetéről. Nagy kérdése lehet tehát korunk keresztyénségének, hogy ezek a történetek érvényesek-e a mai ember számára is, valóban ott rejlik-e bennük a lét- és életkérdésekre adott hiteles válasz. Korunk információáradatában nem devalválódtak-e, nem váltak-e anakronisztikussá, túlságosan avítottá, porossá?

„Van-e még jövője az elbeszélésnek? [...] Vagy – a modern világban előretörő tudományos, technikai, gazdasági és információs eldologiasulással – kihal a mese?” – teszi fel a kérdést Odo Marquard.⁶³ A sötét képet árnyalhatja a szakrális történetek szempontjából, ha azokat nem a folyton változó történelmi korszakok és emberi hozzáállás felől közelítjük meg, hanem a mindenkori jelenlét állapotában szemléljük. Ezek a történetek ugyanis „folytonosan történnek minden ember életében és a világ erői között”.⁶⁴ Ez azt jelenti, hogy akár az ember keresi a történetet, akár egy történet szólítja meg az embert, mindenképpen olyan emberi lehetőségről van szó, amelyről ha lemondunk, önmagunkról mondunk le.⁶⁵

A modern kor embere egyre csak „halad” és „fejlődik”, igyekszik az általa megfoghatónak és befogadhatónak vélt világot kézben tartani, másrészt viszont ember voltából adódóan olyan kérdésekkel is szembesül, amelyek túlmutatnak a racionális valóság keretein, amelyekre a kognitív információk nem adhatnak releváns válaszokat. Ilyen értelemben az emberi természet nem változik: keresők vagyunk. Minél több információ zúdul ránk, annál több és biztosabb kapaszkodóra van szükségünk. Nagy valószínűséggel erre utal Marquard, amikor azt mondja: „Minél inkább racionalizálódunk, annál

⁶³ MARQUARD, *i. m.*, 389.

⁶⁴ STRAUSS, *i. m.*

⁶⁵ MARQUARD, *i. m.*, 389.

inkább muszáj mesélnünk. Minél modernebb a világ, annál nélkülözhetetlenebb lesz az elbeszélés: *Narrare necesse est.*⁶⁶ Az ember egzisztenciális tapasztalatai és kérdései a létről és a világról ugyanis nem változtak. A ma embere is ember, akinek szembe kell néznie a halállal, szenvedéssel, a létfenntartás alapvető szükségletével. Baldermann szerint „nagyjából arról van szó, hogy szűkké vált világunkban egyszerre újból ugyanolyan elemi veszedelmek fenyegetnek bennünket, mint amilyenek a Biblia embereit is fenyegették.”⁶⁷ A Biblia ezekre a kérdésekre kínál választ úgy, hogy történetei által emlékezteti az embert eredetére, Istennel és embertársával, a teremtett világgal való kapcsolatára, a teremtettségből fakadó feladatára és sorsának kihívásaira.

Marquard tehát nem hisz a „kihalás-tézisben”, sokkal inkább azt mondja, hogy bár a történetek szempontjából egy fordított evolúciónak lehetünk tanúi, azaz a történetek semlegesítésének korában élünk, a modern világ „egszersmind a semlegesítés kompenzációjának világa is”.⁶⁸ A mai információs kultúrában nagyon fontos azt hangsúlyozni, hogy a bibliai szövegek továbbadásánál, hagyományozásánál nem egyfajta lexikális tudásanyag átadásáról, információközvetítésről van szó, hanem proklamációról (hangos kiáltásról), felhívásról, Ige-hirdetésről a szó cselekvő, ható jelentését tekintve. A bibliai történeteket életre kell kelteni, és akkor azok is életre segítenek minket.

KUSTÁRNÉ ALMÁSI ZSUZSANNA
református lelkész, katechetikai szakértő,
DRHE Katechetikai Központ
jablaki@gmail.com

The Significance of Tales and Story-Telling in the Biblical Tradition

Abstract: Stories inseparably belong to the human existence: without them a person becomes rootless, and their identity becomes uncertain. However, stories can be varied in terms of their genre or content, as we have ordinary, family stories, or stories that preserve/reveal the identity of a society or community, and there are those ancient, sacred stories that try to explain the origin and meaning of human existence and for that reason they are preserved by the collective conscious of humanity. One thing is certain: every culture, religion, even the faith of the individual depend on whether the experience and knowledge preserved in the stories are passed on or become forgotten.

Keywords: tale-story-myth, sacred, identity, tradition

---

⁶⁶ *Uo.*, 393.

⁶⁷ BALDERMANN, *i. m.*, 9.

⁶⁸ MARQUARD, *i. m.*, 391.